

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΤΟΝ ΑΙΩΝΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

Στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για την «Αθήνα ως πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης» πραγματοποιήθηκε το «*Ευρωπαϊκό Συνέδριο Φιλοσοφίας*» με γενικό θέμα: «Ο άνθρωπος στον αιώνα της τεχνολογίας» (μεταξύ 24 και 28 Ιουνίου στο Ζάππειο Μέγαρο). Το Συνέδριο αυτό ήταν η *πρώτη κορυφαία πνευματική εκδήλωση* για την Αθήνα μας ως πολιτιστική πρωτεύουσα και μπορούμε να πούμε πως η προσφορά του ΥΠΠΕ με την εκδήλωση αυτή είναι μεγάλη.

Έλαβαν μέρος πενήντα έξι σύνεδροι, από τους οποίους οι τριάντα δύο ήρθαν από το εξωτερικό: από την Αγγλία, τη Γαλλία, την Ιταλία, το Βέλγιο, το Ισραήλ, τις Ηνωμένες Πολιτείες και τον Καναδά.

Οι σύνεδροι δεν ήσαν μόνο φιλόσοφοι, αλλά και φυσικοί επιστήμονες, μηχανικοί, βιολόγοι, ιστορικοί, καλλιτέχνες, κοινωνικοί επιστήμονες κ.ά. με θεωρητική κατάρτιση και γνώση των συνεπειών της επιστήμης τους πάνω στο κοινωνικό σύνολο. Έγιναν συνολικά σαράντα δύο εισηγήσεις και ακολούθησε συζήτηση ανάμεσα στους συνέδρους και τους εισηγητές.

Από τις επιστημονικές Ανακοινώσεις του Συνεδρίου αναφέρουμε τις, κατά τη γνώμη μας, κυριότερες κατά θεματικό άξονα:

Ο καθηγ. V. Cauchy, ως εκπρόσωπος της Διεθνούς Ομοσπονδίας Φιλοσοφικών Ενώσεων, μίλησε για τη σχέση της τεχνολογικής εξέλιξης και ηθικής και διέγραψε, από φιλοσοφική άποψη, τους ορίζοντες του Συνεδρίου. Ο καθηγ. Β. Κύρκος μίλησε για την κοινωνική ευθύνη του ανθρώπου απέναντι στους συνανθρώπους του στον αιώνα της τεχνολογίας. Ο καθηγ. Χρ. Παπαδημητρίου ανέπτυξε τις σκέψεις του για τη σχέση υπολογιστών και τεχνητής νοημοσύνης.

Οι Οξφορδιανοί καθηγητές R. Harre και Dr B. Newton-Smith μίλησαν για τη σχέση της τεχνολογίας και του επιστημονικού ρεαλισμού, ενώ ο καθηγ. J. Agassi για την τεχνολογία και το μέλλον του κόσμου.

Ιδιαίτερη σπουδαιότητα είχαν οι Ανακοινώσεις οι σχετικές με την τεχνολογία και την πολιτική. Ο καθηγ. A. Zanfardino διέγραψε τις καταστάσεις που δημιουργεί η τεχνολογία μέσα σε μια πλουραλιστική κοινωνία και ο καθηγ. Heydebrand (N. Υόρκη) αναφέρθηκε στην τεχνοκρατική διοίκηση. Υπό ευρύτερη σκοπιά εξέτασε το θέμα των σχέσεων τεχνολογίας και φιλοσοφίας και τεχνικής και πολιτικής ο καθηγ. Κωνσταντίνος Βουδούρης (Πανεπιστήμιο Αθηνών) που υπεστήριξε την άποψη πως στον αιώνα της νέας τεχνολογίας επιβάλλεται να τονισθεί ιδιαίτερα η αντίληψη για την πολιτική ως τέχνη με την αριστοτελική της σημασία.

Στο τρίωρο Συμπόσιο για τη βιοτεχνολογία και κοινωνία αναπτύχθηκαν ενδιαφέρουσες απόψεις από τους καθηγ. Α. Ευστρατιάδη, Φ. Καφάτο, Δ. Λουκόπουλο και Α. Σταυρόπουλο. Στή συζήτηση που έγινε επισημάνθηκαν οι κοινωνικές επιπτώσεις της βιοτεχνολογίας και ετέθησαν προβλήματα για το ακριβές περιεχόμενο των βιολογικών εννοιών.

Ο καθηγ. E. Mesthene (N. Υόρκη) διέγραψε τις σχέσεις μεταξύ τεχνολογίας και πολιτισμού, και υποστήριξε την άποψη ότι ο άνθρωπος πρέπει ζητώντας πια τη σοφία και όχι τη γνώση, να θέτει την τεχνολογία στην υπηρεσία του ανθρώπου, ενώ ο καθηγ. P. Jones (Εδιμβούργο) τόνισε ότι οι πλαστικές τέχνες μας υποχρεώνουν να ξανασκεφθούμε τις παραδεδομένες αντιλήψεις για την τέχνη και να αναθεωρήσουμε τις απόψεις μας για την κριτική της τέχνης. Τη δημιουργική σχέση του καλλιτέχνη με τη τεχνική επεσήμανε ο

Γάλλος καλλιτέχνης J.M.Philippe.

Το χώρο της τεχνολογικής παιδείας κάλυψαν οι ανακοινώσεις των καθηγ. Ο. Retoul, Β. Heyn (Νέα Υόρκη), του Δρ Κ. Τσόχα και Α. Τομαρά, ενώ για τη σχέση της τεχνολογίας και οικονομίας μίλησαν οι καθηγ. Ρ. Φακιωλάς (ΕΜΠ) και Δρ L. Sklair (London School of Economics). Ακόμη οι καθηγ. Ν. Κωτσοβίνος και Ε. Μπουροδήμος (Rutgers University) ανέπτυξαν το θέμα για τις σχέσεις τεχνικής και περιβάλλοντος και προσδιόρισαν τους κινδύνους που δημιουργεί η διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας.

Στον ευρύτερο χώρο της αξιολογίας αναφέρθηκε η ανακοίνωση του καθηγ. Θ. Τάσιου (ΕΜΠ) που τόνισε ιδιαίτερα τις αξιολογικές επιπτώσεις της τεχνολογίας και τις νέες καταστάσεις που καθημερινά αντιμετωπίζουμε ως όντα που δεν παύουμε να έχουμε πάντοτε μια αξιολογική σχέση.

Το κοινό που παρακολούθησε τις συζητήσεις ήταν πολυάριθμο και φυσικά διαφοροποιημένο (φοιτητές, διοικητικό προσωπικό των ΑΕΙ, εκπαιδευτικοί και άνθρωποι της καθημερινής ζωής). Οι παρόντες παρενέβησαν συχνά με ερωτήσεις και παρατηρήσεις. Οι συζητήσεις και οι παρεμβάσεις συνεχιζόντουσαν καθημερινώς και μετά το τέλος του προγράμματος, συχνά χωρίς μεταφραστικές διευκολύνσεις, εφόσον οι διερμηνείς έφευγαν κάθε φορά με καθυστέρηση και φυσικά δεν μπορούσαν να ξεπεράσουν το ωράριο απασχολήσεως.

Τόσο από την ποιότητα των ομιλητών και των ομιλιών όσο και από την ένταση του ενδιαφέροντος και τη ζωηρότητα των συζητήσεων, το Συνέδριο αυτό ήταν μια μεγάλη επιτυχία.

Όπως τονίστηκε κατ' επανάληψη, τόσο στο σκεπτικό πριν ληφθεί η απόφαση για την οργάνωση του Συνεδρίου, όσο και από τα όσα είπε η Υπουργός Πολιτισμού και Επιστημών Μελίνα Μερκούρη που κήρυξε την έναρξη του Συνεδρίου, η εκδήλωση αυτή έγινε για να απαντήσει σε μια πρόκληση των καιρών που αφορά τον πολιτισμό και την ύπαρξη ολόκληρης της ανθρωπότητας, διότι ολόκληρη η ανθρωπότητα έχει εισέλθει στην εποχή της νέας τεχνολογίας, είτε το θέλουμε, είτε δεν το θέλουμε, είτε για το καλύτερο, είτε για το χειρότερο.

Βέβαια, ένα τέτοιο Συνέδριο δεν μπορεί να καταλήξει σε «συμπεράσματα». Όχι μόνον διότι το νόημα της λέξης «συμπέρασμα» έχει ένα στοιχείο οριστικότητας που με κανένα τρόπο δεν θα μπορούσε να ισχύσει στην περίπτωση αυτή, αλλά και διότι οι εισηγήσεις που έγιναν και οι συζητήσεις που ακολούθησαν δεν απέβλεπαν στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

Μπορούν ίσως να τονισθούν, ωστόσο, ωρισμένα σημεία που προέκυψαν από τις εργασίες του συνεδρίου.

1. Οι αλλαγές στην οργάνωση της ζωής του ανθρώπου που έχουν επέλθει, και εξακολουθούν να συντελούνται, από την τεχνολογία, όσο ριζικές και αν είναι, δεν έχουν εξαντλήσει τα όρια της διαμόρφωσής τους.

2. Οι κίνδυνοι από τις αρνητικές επιπτώσεις της τεχνολογίας εξακολουθούν να υπάρχουν: η δόμηση μιάς εξουσίας τεχνοκρατών, ή η ολοκληρωτική υποδούλωση του ατόμου σε μια παντοδύναμη πολιτική εξουσία που θα μονοπωλεί την πληροφόρηση, σε εκρηκτικές δυνατότητες αλλοίωσης των ειδών, ακόμη και του ανθρώπινου γένους μέσω της βιοτεχνολογίας, η μόλυνση του περιβάλλοντος, ο κίνδυνος πυρηνικής, χημικής, ή βιοχημικής αυτοκαταστροφής του ανθρώπου, κ.λ.π. Ωστόσο, τίποτα δεν είναι αναπόφευκτο. Η *επίγνωση*, όχι μόνον της ύπαρξης των κινδύνων αυτών, αλλά η ανάπτυξη της γνώσης μας πάνω στην πραγματική τους φύση, μας καθιστά *δυνατότερους* όσον αφορά την αντιμετώπισή τους. Ζούμε σ' ένα *ανοιχτό αν και επισφαλές σύμπαν*, όπου τίποτα δεν είναι προδιαγεγραμμένο και όπου η ίδια μας η γνώση για αυτό, αν και συνεχώς αναπτύσσεται, εί-

ναι αβέβαιη και αναθεωρήσιμη.

3. Η τεχνολογία δεν έχει παραγάγει και «βοηθήματα» για τον άνθρωπο. Μέσω του προβληματισμού μας για την παρουσία της στον κόσμο έχει βοηθήσει στη σύλληψη τεχνολογικών λύσεων για τα προβλήματα που έχει δημιουργήσει η ίδια, π.χ. στον τομέα της μόλυνσης του περιβάλλοντος ή της απώλειας πολιτιστικής ταυτότητας.

4. Η διαμόρφωση διαφόρων τεχνολογικών στρατηγικών, σε διάφορες χώρες, πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τα εκάστοτε αποτελέσματα έρευνας και τους προβληματισμούς που έχουν οι επιπτώσεις της τεχνολογίας.

Αυτό ισχύει όχι μόνο για τις στρατηγικές που *συνειδητά* υιοθετούνται από τις κυβερνήσεις, αλλά και σε περιπτώσεις όπου μια ωρισμένη πολιτική, μια ωρισμένη παράδοση ή μια ωρισμένη θρησκευτική ή ιδεολογική στάση έχει συνέπειες που μπορούν να αποτιμηθούν *τεχνολογικά*: π.χ. η αλόγιστη αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, στο βαθμό που είναι αποτέλεσμα μιας θρησκευτικής πρακτικής, καταλήγει σε μια *δημογραφική πολιτική* που αξιολογείται σαν *ολέθρια* από τους τεχνολόγους. Στην περίπτωση αυτή, η *τεχνολογία*, και όχι μια οποιαδήποτε άλλη παράδοση, θα έπρεπε να έχει τον κύριο λόγο.

5. Η δημιουργία νέων ήθικων διλημάτων λόγω των νέων δυνατοτήτων που δημιουργεί η τεχνολογία, χωρίς να αλλοιώνει κατ' ανάγκη τις αξίες μας, δημιουργεί νέες αξιολογικές προκλήσεις: η τεχνολογία δημιουργεί ένα «μεταπλαίσιο» (ένα πλαίσιο μέσω του οποίου κρίνονται και αξιολογούνται άλλα πλαίσια αναφοράς) για την ενδεχόμενη αναιεράρχηση αξιών.

6. Η τεχνολογία δημιουργεί επίσης *ιδεολογικούς* και *πνευματικούς* προβληματισμούς. Η τεχνολογία, σαν *αυθυπόστατο* φαινόμενο, οδηγεί το ανθρώπινο ον σε νέα ανοίγματα, όπως τονίστηκε, που μπορεί να πραγματοποιηθούν μέσω μιας *πολιτικής συνειδητοποίησης* και συγχρόνως μιας συνειδητοποίησης και άσκησης της πολιτικής ως τέχνης.

Συγχρόνως η τεχνολογία είναι ο μεγάλος *πνευματικός* φορέας της εποχής μας, εφόσον χαιρετίζεται σαν καθολικός παράγοντας μεταβολής του περιβάλλοντός μας, προκαλώντας νέα μεταστροφή των κοσμοθεριών μας που, όπως τονίστηκε, θα οδηγήσει κατά πάσαν πιθανότητα και σε ριζικές μεταβολές σχετικά με την πνευματική μας στάση και ασφαλώς και με τη διαμόρφωση των θρησκευτικών πεποιθήσεων.

7. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας φέρνει στην επιφάνεια διάφορα σημαντικά *φιλοσοφικά* προβλήματα, προβλήματα *ανάπτυξης της γνώσης* και προβλήματα *αξιολόγησης* αυτής της ανάπτυξης. Παρά το γεγονός ότι δεν βοηθάει η τεχνολογία στην άμεση εξεύρεση λύσεων για αυτά τα προβλήματα, όμως αυτά δεν θα είχαν τεθεί χωρίς τη συσχέτιση της με την επιστήμη και χωρίς τη δυνατότητα που έχει προσφέρει στην τελευταία να λύσει ωρισμένα δικά της προβλήματα.

8. Στον τομέα της τέχνης, και κυρίως στις εικαστικές τέχνες, η τεχνολογία έχει αναγκάσει τους καλλιτέχνες και τους κριτικούς της τέχνης να ξανασκεφτούν ωρισμένες παραδομένες απόψεις, συγχρόνως έχει προσφέρει νέες δυνατότητες στην ίδια την καλλιτεχνική δημιουργία.

9. Οι κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της μεταφοράς της τεχνολογίας, οι συνέπειες της χρησιμοποίησής της στην *εκπαίδευση* και στη βιομηχανία μπορούν να είναι να τόσο θετικές όσο και αρνητικές. Η πολιτική που θα υιοθετηθεί πρέπει να μελετηθεί κατά περίπτωση, λογαριάζοντας ότι, όσο προσεκτικά και αν αναλυθούν οι επιπτώσεις αυτές, θα έχουν πάντα απρόβλεπτες συνέπειες, ο χαρακτήρας και η έκταση των οποίων είναι αδύνατον να εκτιμηθεί εκ των προτέρων.

10. Στον τομέα της *πολιτικής*, τονίστηκε η *θετική* αλληλεπίδραση μεταξύ επιστήμης-τεχνολογίας από τη μια μεριά και μιας πλουραλιστικής κοινωνίας από την άλλη, εφόσον ο εποικοδομητικός διάλογος στα πλαίσια μιας πλουραλιστικής κοινωνίας είναι ευνοϊκός για

την εξέλιξη της επιστήμης, ενώ η επιστήμη συμβάλλει στην βελτίωση των παραδοσιακών Θεσμών μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

11. Τέλος, η ανάπτυξη της *τεχνητής ευφύιας* δημιουργεί όχι μόνον νέες και ανυπολόγιστες δυνατότητες στον άνθρωπο, αλλά και να αναδιάταξη των σχέσεων τεχνικής και επιστήμης.

Αυτά, φυσικά, δεν εξαντλούν τα θέματα που θίχθηκαν στο Συνέδριο, θέματα που αφορούσαν την ιστορία των επιστημών, την ψυχολογία, την σεξουαλικότητα, την εμπορική αξιοποίηση της τεχνολογίας και άλλα πολλά. Υπογραμμίζονται όμως έτσι οι θεματικοί άξονες και προβληματισμοί που συζητήθηκαν έντονα και οριοθέτησαν ωρισμένους τομείς έρευνας και επεσημάνθηκαν καταστάσεις που έχουν ιδιαίτερα προβλήματα και έγινε προσπάθεια προσδιορισμού του ίδιου του χαρακτήρα του προβλήματος.

Το Συνέδριο επεσήμανε πολλά τέτοια προβλήματα, ωρισμένα γνωστά και ωρισμένα νέα. Για πρώτη φορά όμως στην Ελλάδα έγινε μιά συζήτηση σε τόσο υψηλό θεωρητικό επίπεδο πάνω στο θέμα αυτό που έχει τόσο μεγάλο ενδιαφέρον — θεωρητικό και πρακτικό — για κάθε άνθρωπο που συνειδητοποιεί ότι ζει στον αιώνα μας, τον αιώνα της νέας τεχνολογίας.

Είναι φυσικό ότι οι εργασίες του Συνεδρίου αυτού έχουν ξεχωριστό επιστημονικό ενδιαφέρον και η δημοσίευσή τους από το Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών θα είναι μια σημαντική συμβολή με ευρύτερη, ευρωπαϊκή απήχηση.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΑΝΝ. ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΡ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ
ΕΙΔΙΚΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΩΔΕΚΑΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Μέ θέμα «Τό Δίκαιο, ό "Άνθρωπος καί ή 'Ιστορία» πραγματοποιήθηκε στήν 'Αθήνα, από 18 έως 24 Αύγουστου 1985, τό Δωδέκατο Παγκόσμιο Συνέδριο Κοινωνικής Φιλοσοφίας καί Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου υπό τήν αἰγίδα τοῦ 'Υπουργείου Πολιτισμοῦ καί 'Επιστημῶν. Γιά τίς ἐργασίες τοῦ Παγκόσμιου Συνεδρίου, πού ὀργανώνεται κάθε δύο χρόνια σέ διάφορες χῶρες, συγκεντρώθηκαν στήν 'Αθήνα πανεπιστημιακοί καθηγητές καί θεωρητικοί τοῦ Δικαίου ἀπό 40 περίπου χῶρες τοῦ κόσμου. Γλῶσσες τοῦ Συνεδρίου ἦταν τά ἀγγλικά, γαλλικά καί γερμανικά.

'Η ἐναρκτήρια συνεδρία ἔγινε στίς 19/8/85 στό Θέατρο 'Ηρώδου τοῦ 'Απτικοῦ. Χαιρετιστήριες προσφωνήσεις ἀπήμθυναν ὁ Γενικός Γραμματεὺς τῆς 'Οργανωτικῆς 'Επιτροπῆς τοῦ Συνεδρίου καθηγητής κ. Στ. Πάνου, ὁ Πρόεδρος τῆς Διεθνoῦς 'Ενώσεως Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου καί Κοινωνικῆς Φιλοσοφίας κ. Aulis Aarnip (Φινλανδία) καί ὁ Δήμαρχος τῆς 'Αθήνας κ. Δ. Μπέης. Τόν ἐπίσημο χαιρετισμό τῆς Κυβέρνησης μετεβίβασε ὁ 'Υπουργός Δικαιοσύνης κ. Γ. 'Αλ. Μαγκάκης. Τέλος, προσκλήθηκε νά λάβει τό λόγο (ἐκτός προγράμματος) ὁ παρευρισκόμενος Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας κ. Χρ. Σαρτζετάκης, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ τόνισε τό σημαντικώτατο ρόλο καί τήν εὐθύνη πού φέρουν γιά τό μέλλον τοῦ πολιτισμοῦ μας οἱ θεωρητικοί τῆς ἐπιστήμης, μάλιστα δέ οἱ ἀσχολούμενοι μέ